

РОЗДІЛ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.85:343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.26>

ШОПЛІФТИНГ: ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Басалюк Н.В.,
*доктор філософії з галузі знань 08 – «Право»,
провідний фахівець науково-дослідної частини
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-2429-6964
e-mail: basalyk@ukr.net*

Басалюк Н.В. Шопліфтинг: окремі криміналістичні аспекти.

Статтю присвячено актуальній проблемі крадіжок у роздрібній торгівлі з фокусом на косметичну продукцію. Проводиться оглядовий криміналістичний аналіз шопліфтингу з урахуванням специфіки об'єкта посягання, мотиваційних чинників, методів вчинення кримінальних правопорушень та особливостей їх розслідування. Досліджується специфіка об'єкта посягання, мотиваційні чинники, а також поширені методи вчинення такого виду кримінальних правопорушень. Звертається увага на особливості розслідування та криміналістичну характеристику цих кримінально караних діянь.

Приділено увагу сучасним технологіям і технічним засобам виявлення шопліфтингу, де розглядаються можливості і обмеження систем відеоспостереження в умовах динамічного торгового середовища та обмежень людського фактора у режимі реального часу. Оглядаються поведінкові патерни злочинців різних типів від професійних і систематичних крадіїв до спонтанних деліквентів, що діють за нагоди, з урахуванням соціально-психологічних мотивів, особливо у випадках участі неповнолітніх. Розкривається мотиваційна структура злочинців з акцентом на вплив соціокультурного середовища, модних тенденцій і економічної нестабільності, що особливо актуально у сучасних умовах.

Описуються окремі тактичні й організаційні заходи, які застосовуються під час розслідування шопліфтингу косметичної продукції. До них належать: своєчасний збір і аналітичне опрацювання первинної інформації, що дає змогу сформулювати криміналістичну версію; допити свідків, потерпілих, а також працівників торговельних закладів із метою встановлення обставин вчинення крадіжки та поведінки правопорушника до і після події; ретельний огляд місця події з фіксацією розташування товару, камер відеоспостереження, шляхів проникнення та відходу; проведення спеціалізованих криміналістичних експертиз: дактилоскопічних (для ідентифікації особи), трасологічних (для встановлення механізму слідоутворення), товарознавчих (для визначення вартості та характеристик викраденого товару) тощо.

Теоретичне осмислення проблематики підтримується дослідженням актуальних судових справ.

Ключові слова: шопліфтинг, косметична продукція, криміналістика, кримінальні правопорушення проти власності, відеоспостереження, розслідування, неповнолітні, кримінальні провадження.

Basaliuk N.V. Shoplifting: selected forensic aspects.

The article addresses the pressing issue of theft in retail trade, with a particular focus on cosmetic products. It provides a comprehensive forensic overview of shoplifting, taking into account the specific

characteristics of the object of criminal encroachment, motivational factors, methods of committing the offences, and the particularities of investigating such crimes. The study examines the specificity of the targeted objects, the motivational drivers, and the most common methods used in committing this category of criminal offences. Special attention is given to the investigative process and the forensic profile of these punishable acts.

Attention is devoted to modern technologies and technical means for detecting shoplifting, including an examination of the capabilities and limitations of video surveillance systems in dynamic retail environments, as well as the constraints posed by the human factor in real-time monitoring. Behavioural patterns of offenders are analysed, ranging from professional and habitual thieves to opportunistic delinquents acting on impulse, with consideration of socio-psychological motives, particularly in cases involving minors. The motivational structure of offenders is explored, with emphasis on the influence of sociocultural context, fashion trends, and economic instability factors of particular relevance in the current environment.

Certain tactical and organizational measures applied in the investigation of shoplifting involving cosmetic products are described. These include the timely collection and analytical processing of primary information, which makes it possible to formulate a forensic version; the interrogation of witnesses, victims, as well as retail employees in order to establish the circumstances of the theft and the offender's behavior before and after the incident; a thorough examination of the crime scene with documentation of the product's placement, the locations of surveillance cameras, and the routes of entry and exit; and the conduct of specialized forensic examinations such as dactyloscopic (for personal identification), traceological (to determine the mechanism of trace formation), merchandise examinations (to establish the value and characteristics of the stolen items) etc.

The theoretical considerations are supported by the analysis of contemporary court cases.

Key words: shoplifting, cosmetic products, forensic science, property crimes, video surveillance, investigation, minors, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Шопліфтинг у роздрібній торгівлі – це одна із найбільш поширених форм кримінальних правопорушень проти власності, що завдає серйозної економічної шкоди торговельним підприємствам. Особливий інтерес викликає крадіжка косметичної продукції, яка не лише може мати значну вартість, а й відображає складні соціокультурні явища, пов'язані з мотивацією деліквентів. У сучасних умовах, зокрема в контексті воєнного стану та поширення новітніх технологій, криміналістичний аналіз шопліфтингу набуває особливої актуальності.

Метою статті є виокремлення окремих аспектів криміналістичного аналізу шопліфтингу як виду кримінальних правопорушень проти власності із виявленням особливостей, мотивації злочинців, методів вчинення крадіжок та специфіки їх розслідування.

Стан опрацювання проблематики. Окремі питання, пов'язані з розкриттям, розслідуванням та профілактикою крадіжок аналізувалися у наукових працях таких фахівців, як В.С. Бондар, А.Ф. Волобуєв, Т.В. Варфоломєєва, В.Ю. Дрозд, В.А. Журавель, А.С. Кузьменко, О.Ф. Кобзар, Є.І. Макаренко, М.Я. Сегай, К.О. Чаплинський, Ю.А. Шевченко та інших. Втім, з огляду на постійне удосконалення методів вчинення крадіжок, трансформацію об'єктів злочинного посягання, специфіку обстановки вчинення кримінального правопорушення, подальше наукове дослідження проблематики залишається актуальним.

Виклад основного матеріалу. Шопліфтинг, або викрадення товарів у роздрібній торгівлі, є одним із розповсюджених кримінальних правопорушень проти власності, який завдає значних економічних збитків, адже, втрата доходу є його прямим фінансовим наслідком. Особливого значення криміналістичний аналіз цього явища набуває в умовах воєнного стану, коли кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень можуть суттєво змінюватись.

Зміст поняття шопліфтингу (shoplifting / retail theft) визначається як «злочинна дія, яка знижує прибутковість бізнесу. Вона передбачає крадіжку товару із закладу роздрібною торгівлі» [1].

Польська дослідниця М. Збишко відзначає, що «крадіжки в магазинах здавна є дуже поширеним явищем. Громадська увага до них була привернута у ХІХ столітті, коли жінки з вищих класів були спіймані на крадіжці в магазинах, що викликало загальний ажіотаж. Вважається, що крадіжки в магазинах у той період були наслідком здобуття жінками незалежності в самостійному пересуванні новоствореними торговими просторами, де виставлялися на продаж привабливі товари» [2].

Шопліфтинг, зокрема, косметичної продукції становить науковий інтерес, тому що об'єктом протиправних посягань у цьому випадку виступають предмети, що не належать до категорії товарів першої необхідності. Така специфіка свідчить про наявність у мотиваційній структурі деліквента не лише корисливого інтересу у вигляді безоплатного заволодіння майном, але й впливу соціокультурних чинників, серед яких провідну роль відіграє індустрія моди та краси. Остання формує стійкі стандарти зовнішнього вигляду, іміджу та догляду, які активно транслюються через рекламу, соціальні мережі та інші канали масової комунікації. За відсутності фінансових можливостей для легального придбання косметичної продукції, у деяких осіб виникає схильність до протиправного способу задоволення цієї потреби. Так, у Справі № 522/1511/24 це кримінальне правопорушення вчинила раніше не судима пенсіонерка. Мотивація була корисливою, виникла спонтанно: «побачила помади, пудри, сережки і їй захотілося це мати у себе. Вона взяла всі ці товари, але оскільки грошей не було, то вийшла із магазину, не розрахувавшись за товар». Предметом кримінального правопорушення стала декоративна косметика (рідкий шиммер для обличчя марки «Eveline», пудра марки «Лореаль», помада марки «Патрісія Ледо», помада марки «Eveline») та сережки загальною вартістю 1172 грн [3].

На підставі розгляду фактів кримінальних проваджень із Єдиного реєстру судових рішень та їх комплексного аналізу вдалося сформувати узагальнену картину особливостей розслідування крадіжок косметичної продукції з торговельних залів.

Криміналістична характеристика цих кримінальних правопорушень включає такі основні ознаки: обстановка (торговий зал, місце і час підготовки та вчинення кримінального правопорушення); предмет посягання (невеликі цінні товари: парфуми, креми, інша декоративна косметика); способи вчинення та приховування (складання товару в сумку чи кишеню, співництво із напарником тощо); типові сліди на місці (відбитки пальців або стоп, залишки пакувальних матеріалів, обірвані цінники); особа злочинця (тип, мотиви, вік, наявність судимостей); особа потерпілого (власник чи працівник крамниці). Суб'єкт кримінального правопорушення зазвичай потрапляє до однієї з двох категорій: так звані професійні злодії, для яких викрадення товару – систематична діяльність, та спонтанні деліквенти, що діють за сприятливих умов.

Місце вчинення – переважно торговий заклад (спеціалізований косметичний магазин, супермаркет з косметичним відділом тощо) – є громадським і зазвичай відкритим приміщенням зі значною кількістю сторонніх осіб. У такому середовищі злочинці часто намагаються не привертати уваги, однак на місці залишаються сліди їхньої взаємодії з оточенням. Типові сліди при крадіжках із приміщень включають відбитки пальців на продукції та приладдях, відбитки стоп на підлозі, шматочки пакувального матеріалу тощо. Загальна тенденція така: крадіжки з магазинів залишають сліди рук, ніг, волосся або волокон одягу, а також сліди знарядь (відрізані цінники, сліди розкриття протикрадіжних пломб). Деліквенти, які не використовують сили чи інструментів, на відміну від квартирних крадіїв, залишають переважно мікрочастинки. Тому важливо уважно оглядати торговельні стійки, полиці та упаковку товарів. Крім того, у публічному просторі часто є відеоспостереження та свідки: тому слідова картина включає не лише фізичні докази, а й записи з камер відеоспостереження, які можуть відобразити зовнішність підозрюваного чи його дії. На сучасному етапі, перегляд відеозаписів спостереження може спростити виявлення випадків крадіжок, але зі збільшенням кількості покупців стає складніше стежити за всіма. Крім того, за наголосом, авторів роботи «Виявлення злочинних намірів на ранніх стадіях випадків крадіжок у магазинах за допомогою 3D згорткових нейронних мереж»: «мережі відеокамер спостереження генерують величезну кількість даних, і персонал, що веде спостереження не може обробляти всю інформацію в режимі реального часу. Людський зір має критичні обмеження. Основне обмеження людини – це візуальна концентрація уваги. Людський погляд може зосереджуватися лише на одній конкретній точці одночасно. Злочин може статися в іншому сегменті екрана або на іншому моніторі, і персонал його не помітить» [4].

Зазвичай, крадії косметики діють спонтанно: вони вчиняють правопорушення неорганізовано, беруть косметику, поки та без нагляду, і намагаються якомога швидше залишити магазин.

Крадії косметики можуть мати різний віковий склад – від підлітків до досвідчених дорослих. За характером деліквенти здебільшого поділяються на «профі» та «аматорів». Перші – це раніше судимі за крадіжки особи зі спеціалізацією (наприклад, знають вартість косметики), іноді діють групами з розподілом ролей. Другі – вперше викрадають товар при наявності зручного моменту, діють імпульсивно. Мотивами зазвичай є збут викраденого (для швидкого доходу) або власне

споживання; інколи кримінальне правопорушення вчиняється під впливом компанії однолітків (нижче у роботі буде розглянуто такий випадок).

При розслідуванні крадіжки косметичної продукції, слідчі насамперед мають встановити ключові обставини події. Зокрема, це факт таємного викрадення. Він може бути підтверджений сигналізацією, свідченнями свідків або нестачею товару; місце, час та умови вчинення (який магазин, коли саме трапилася крадіжка, чи спостерігали інші покупці/персонал); предмет крадіжки – чіткий опис викрадених косметичних засобів (кількість, марка, серійні номери, ціна, упаковка); спосіб вчинення та приховування (наприклад, обхід касового апарату, використані речові докази, такі як рукавички, пакети). Крім того, необхідно з'ясувати тривалість перебування деліквента на місці (як довго він орудував у залі) та його конкретні дії (які стелажі обшукав, що ховав у себе, чи звертався до каси). Встановлюють особу підозрюваного (з'ясовують, хто саме вчинив крадіжку, і його мотиви). Також перевіряється, чи був у кримінальному правопорушенні співучасник (групова схема, розподіл ролей), і хто мав яку роль. Зазначають, що зробили із викраденою косметикою (спосіб, час і місце збуту чи приховування). Потрібно довести всі обставини, що складають злочинний намір та дії: від початкового задуму до наслідків (збут товару), а також всі обставини, що сприяли або завадили вчиненню кримінального правопорушення.

Загалом, алгоритм дій слідчого на початковому етапі такий: задокументувати місце події, опитати потерпілого й свідків для з'ясування всіх обставин (що було викрадено, час виявлення, наявність охорони тощо); зберегти й вилучити речові докази (відбитки, пакувальні матеріали); провести огляд підозрюваних (особистий обшук) та, якщо є речові докази, їх впізнання потерпілим. Важливим є також випрацювати робочі версії події і ретельно їх перевірити.

Під час огляду місця події досліджуються всі можливі шляхи проникнення та переміщення правопорушника, включно зі складськими приміщеннями. Особливу увагу приділяють вітринам і прилавкам з косметикою, стану протикрадіжних систем, наявності відбитків на упаковках, слідів взуття чи скотчу, обірваних цінників або зрізаних пломб. Фіксація цих деталей дозволяє відтворити механізм крадіжки та визначити потенційні докази.

Допит потерпілих спрямований на з'ясування точного переліку викраденого (вартість, серійні номери, колір, упаковка), часу та обставин виявлення нестачі, а також роботи охоронних систем і доступу до товару. Потерпілий може повідомити про підозрілих осіб чи ситуації, наприклад, коли продавця відволікли під час перебування біля полиць з косметикою. Допит підозрюваного фіксує його версію події, роль у підготовці та виконанні крадіжки, перелік і місце зберігання товару, а також можливих співучасників.

Особистий обшук підозрюваного проводять для вилучення косметики, інструментів чи інших речових доказів. Вилучені предмети можуть бути пред'явлені потерпілому або матеріально відповідальній особі магазину для впізнання – наприклад, за особливою голограмною наклейкою чи специфічною упаковкою. Для підтвердження доказів призначаються експертизи: дактилоскопічна, трасологічна, товарознавча або хімічна *etc.*, що дозволяють ідентифікувати злочинця, встановити вартість збитків і походження викраденого товару.

Попри подібність підходів у розслідуванні магазинних крадіжок, за вірним наголосом проф. В. Тищенко, важливо розуміти, що «індивідуальність кожного злочину і конкретних слідчих ситуацій зумовлює використання евристичного підходу, творчого осмислення кожного випадку розслідування. «Трафаретні» рішення у використанні методів і засобів розслідування призводять до помилок і нерідко загначають розслідування у глухий кут» [5]. У цьому контексті, особливого підходу як у криміналістиці, так і в правозастосуванні вимагають кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Не останнім соціальним чинником при вчиненні кримінальних правопорушень неповнолітніми є соціально-виховний, який проф. Л. Аркуша визначає як «криза системи виховання й навчання молодого покоління, викликана реформуванням системи дошкільної, середньої та вищої освіти без урахування властивостей і потреб українського суспільства, що зумовлено соціально-економічними та ідеологічними чинниками» [6].

У роботі «Злочинні ігри. Профілактика шопліфтингу серед учнівської молоді» відзначено: «розповсюдження та популяризація нових деструктивних моделей поведінки в молодіжному середовищі при сучасному рівні розвитку технічних засобів комунікації відбувається значно швидше, ніж наукова та педагогічна спільнота реагує на ці ризики. Виникають нові явища, які актуалізують нові напрями наукових досліджень. Одним із таких феноменів є шопліфтинг» [7].

Розглянемо Справу № 493/180/24 [8], де неповнолітні обвинувачені, учениці 9 та 10 класу намагалися викрасти у магазині «Аврора» різноманітні товари, неповний перелік яких виглядає

так: маски для обличчя, крем-база під макіяж, рум'яна для обличчя, туші для вій, помада для губ, глітерний гель для нарощення нігтів, дерев'яний олівець для повік з точилкою, дорожній вирівнювач для волосся, гель для тіла etc. З одного боку, вчинення крадіжки у такому віці свідчить про низький рівень соціальної зрілості (учені-психологи говорять про так званий «онтогенетично-своєрідний період 11-21 років», який визнається «одним із найскладніших у житті людини, оскільки саме на даному етапі індивід переходить на якісно нову ступінь свого розвитку, тобто переходить з положення «дитина» в положення «дорослий» [9]) та вразливість до впливу, з іншого – вимагає особливого підходу у слідчих діях та призначенні покарання. Кримінальне правопорушення було вчинено з корисливих мотивів через недостатність коштів. Характеристики, надані органами ювенальної превенції та законними представниками, вказують на певні соціальні та психологічні проблеми (спроби суїциду, скритність).

Висновки. Шопліфтинг є багатограним явищем, яке поєднує майнові, соціокультурні та технічні аспекти. Особливості об'єкта кримінального правопорушення, мотивація деліквентів та методи вчинення крадіжок вимагають диференційованого підходу до їх розслідування.

Впровадження сучасних технологічних засобів, зокрема систем відеоспостереження, відкриває нові можливості для своєчасного виявлення шопліфтингу і збору доказів. Проте ефективність цих систем обмежується технічними недоліками та людським фактором, що ускладнює безперервний контроль і аналіз великого обсягу відеоданих у реальному часі. Через це надзвичайно важливим є поєднання технічних засобів із професійним психологічним аналізом поведінки підозрюваних.

Загалом, для досягнення максимальної результативності у боротьбі із магазинними крадіжками слід застосовувати інтегрований підхід, який об'єднує технічні, криміналістичні й психологічні методи розслідування. Це дозволить не лише фіксувати і розслідувати факти кримінально протиправної поведінки, а й глибше розуміти мотиваційні механізми, які лежать в їх основі, що є ключовим для розробки ефективних профілактичних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mohd. Aquib Ansari, Dushyant Kumar Singh. Shoplifting activity recognition system. *Cybernetics and information technologies*. 2022. Vol. 22, No 1. P. 190–200. DOI: 10.2478/cait-2022-0012.
2. Zbyszko M. Kradzież dla przyjemności: «shoplifting» i «joyriding» [Theft for pleasure: «Shoplifting» and «Joyriding»]. *Studia Edukacyjne*. 2020. № 59. P. 31–48. DOI: 10.14746/se.2020.59.3.
3. Справа №522/1511/24: судові рішення. Приморський районний суд міста Одеси. *Єдиний реєстр судових рішень*. 2024. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043913> (дата звернення: 14.08.2025).
4. Martínez-Mascorro G.A., Abreu-Pederzini, J.R., Terashima-Marín H. Criminal intention detection at early stages of shoplifting cases by using 3D convolutional neural networks. *Computation*. 2021. № 9. P. 1–25. DOI: 10.3390/computation9020024.
5. Тіщенко В. Роль криміналістичної методики розслідування у формуванні доктрини криміналістики. *Право України*. Право України. 2021. № 8. С. 91–103. DOI: 10.33498/louu-2021-08-091.
6. Аркуша Л.І., Степанов Є.М. Соціальні чинники злочинності в Україні та роль мовного простору у викритті деяких її проявів. *Мова*. 2021. № 35. С. 16–24. DOI: 10.18524/2307-4558.2021.35.237791.
7. Злочинні ігри. Профілактика шопліфтингу серед учнівської молоді. Ужгородський національний університет. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24173> (дата звернення: 13.08.2025).
8. Справа № 493/180/24: судові рішення. Балтський районний суд Одеської області. *Єдиний реєстр судових рішень*. 2024. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117539046> (дата звернення: 14.08.2025).
9. Шамне А. Теоретико-методологічні засади дослідження психосоціального розвитку особистості в період дорослішання. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2019. doi.org/10.32626/2227-6246.2010-10.%p.